

ȘCOALA NAȚIONALĂ DE ȘTIINȚE POLITICE ȘI
ADMINISTRATIVE

Discursul Comisiei Europene privind populismul pe
timp de criză:
criza economică, criza migranților, criza sanitară
Rezumat

conducător de doctorat
prof. univ. dr. Ioan Mircea Pașcu

doctorand
Alexandra Oancă

București 2024

Rezumat

În ultimele decenii, Uniunea Europeană (UE) a traversat o serie de crize majore, ce i- au testat coeziunea și reziliența. Criza economică din 2008, criza migrantilor din 2015 și criza sanitară provocată de pandemia COVID-19 au reprezentat momente de cotitură pentru instituțiile europene, inclusiv pentru Comisia Europeană (CE), responsabilă cu propunerea și implementarea politicilor la nivelul Uniunii. Aceste crize nu doar că au pus presiune pe capacitatea administrativă a UE, dar au alimentat și ascensiunea partidelor populiste și eurosceptice, care au criticat și contestat legitimitatea și eficacitatea UE.

În acest context, obiectivul general al acestei teze de doctorat este de a analiza discursul oficial al CE privind populismul în timpul acestor crize, pentru a identifica modul în care populismul și populiștii sunt reprezentați în comunicările oficiale ale instituției. Totodată, teza își propune să exploreze dacă și în ce mod discursurile CE contribuie la strategiile de legitimare ale instituției și felul în care acestea variază în funcție de criză. Din aceste obiective generale derivă următoarele obiective secundare:

- I) studierea felului în care sunt reprezentați populiști ca actori sociali
- II) identificarea celor mai frecvente asocieri și metafore cu privire la populism
- III) explorarea celorlalte teme abordate în discursul despre populism
- IV) identificarea altor discursuri ce apar alături de cel despre populism

Pentru a atinge aceste obiective, teza combină metodele cantitative și calitative din analiza discursului și lingvistica de corpus. În mod specific, cercetarea se axează pe analiza textuală, intertextuală și socio-cognitivă a discursurilor CE, utilizând un corpus de fragmente de discurs (orig. *discourse strands*) selectate din perioada celor trei crizelor menționate.

Teza este structurată în nouă capitole, care abordează literatura de specialitate, metodologia de cercetare, analiza discursurilor CE pe parcursul celor trei crize și concluziile rezultate.

În **Capitolul 1**, de deschidere a tezei, am explicat contextul și motivația acesteia. Într-o perioadă marcată de multiple crize, UE a fost forțată să își regândească multe dintre politicile și strategiile sale. În mod particular, crizele au dus la o creștere a sentimentului de nemulțumire față de

instituțiile europene, alimentând popularitatea partidelor populiste care promovează un discurs anti-UE. Această situație a determinat CE să își adapteze discursul pentru a răspunde la aceste provocări, atât pentru a contracara influența populismului, cât și pentru a menține stabilitatea și coeziunea în cadrul Uniunii. Totodată am discutat obiectivul central și întrebările de cercetare rezultate. Nu în cele din urmă, am identificat cercetarea ca relevantă în contextul politic actual, dar și pentru literatura de specialitate unde există foarte puține studii care să analizeze și discursul anti-populist (De Cleen & Stavrakakis 2017; De Cleen, Glynos & Mondon 2018)

În *Capitolul 2* am revizuit literaturii de specialitate relevante pentru tema cercetării și am împărțit-o în patru mari arii: studii despre populism în UE, studii despre discursul privind populismul, cercetări referitoare la UE și CE în context de criză și studii despre discursuri pe timp de criză. În acest demers am punctat următoarele aspecte.

Studiile despre populism în UE arată că există o lipsă de consens asupra unei definiții clare și uniforme a acestui concept (Gagnon et al. 2018, v) iar această diversitate conceptuală se reflectă și în clasificările variate ale populismului, care se bazează pe orientarea politică (dreapta, stânga, centru) sau pe tipul de opoziție (anti-establishment, anti-elite etc.). De asemenea, studiile empirice despre populism în Europa relevă că populismul de dreapta este asociat frecvent cu naționalismul, protecționismul economic și euroscepticismul, în timp ce populismul de stânga este adesea văzut ca o reacție la neoliberalism și o încercare de a susține democrația prin contestarea elitelor (Antal 2019; Blokker & Anselmi 2019). Studiile despre discursul privind populismul, deși puține la număr, semnalează existența unui discurs anti-populist alături de cele populist, în care populismul este perceput negativ, fiind asociat cu curente ideologice precum naționalismul sau autoritarismul, cu o amenințare urgentă la adresa democrației liberale (Dean 2022, 2) sau cu o abordare politică învechită, imatură, și un rău social (Markou 2021, 207-9). Cercetările privind UE și CE pe timp de criză evidențiază problemele de legitimitate ale instituțiilor europene și politizarea acestora în perioade de criză ceea ce a dus la o fragmentare a solidarității între statele membre, afectând astfel procesul de integrare europeană (Zeitlin & Nicoli 2020). Nu în cele din urmă, cercetările privind discursul CE pe timp de criză sunt destul de limitate, majoritatea concentrându-se pe răspunsul instituțional la criză decât pe strategiile discursive ale CE. Totuși, câteva studii au investigat modul în care CE a utilizat criza pentru a justifica măsuri de centralizare și coordonare economică mai mari (Schmidt 2016), precum și felul în care discursul neoliberal al CE a fost contestat de mișcările populiste (Jacoby & Hopkin 2019).

În *Capitolul 3* am descris cadrul teoretic și metodologiile utilizate în cercetare. Teza adoptă o abordare interdisciplinară, combinând elemente din discursiv-instituționalism, analiza de discurs și lingvistica de corpus. Această abordare este menită să ofere o perspectivă detaliată asupra modului în care CE construiește și utilizează discursul despre populism în perioade de criză. Teoria discursiv-instituțională se concentrează pe modul în care ideile și discursurile influențează dinamica politică și instituțională (Haastrup 2022). Teoria discursului și analiza critică de discurs (CDA) oferă un cadru teoretic pentru examinarea modului în care limbajul reflectă și modelează relațiile de putere și ideologiile prezente în discurs (Johnson & McLean 2020). Lingvistica de corpus permite o examinare cantitativă a textelor, identificând tipare lingvistice și relații semantice (Wright & Brookes 2019) care sunt relevante pentru înțelegerea modului în care CE își construiește discursul. Cercetarea se desfășoară la trei niveluri: micro (analiza textuală a discursurilor), meso (analiza intertextualității și inter-discursivității) și macro (contextul socio-cognitiv).

În *Capitolul 4* sunt prezentate primele observații referitoare la corpusul de discursuri selectat pentru analiză, precum și contextul crizelor examinate, alături de o discuție a CE ca actor instituțional și despre importanța locutorilor individuali în construirea narațiunii despre populism. Cu alte cuvinte, acest capitol pune discursul în context și semnalează primele tipare lingvistice cu privire la populism. De exemplu, criza economică a fost marcată de măsuri de austeritate și de o contestare a legitimității UE, în timp ce criza migrației a evidențiat diviziunile între statele membre cu privire la solidaritatea europeană și securitatea frontierelor. Criza sanitară, cauzată de pandemia COVID-19, a accentuat neîncrederea în instituții și a oferit populiștilor o platformă pentru a critica măsurile de sănătate publică. Comisari europeni care abordează tema populismului în aceste crize s-au dovedit a fi în general politicieni de centru-dreapta, dar de la o criză la alta orientările politice ale acestora au devenit mai diversificate. Observațiile cantitative au arătat că unele asocieri între populism și alte concepte sunt reluate de la o criză la alta, dar există și asocieri ce reflectă specificul fiecărei crize.

Capitolele 5, 6 și 7 reprezintă analiză empirică a discursului CE privind populismul în timpul fiecărei crize. Astfel, în fiecare secțiune am aplicat parametri de analiză selectați asupra corpusului și am prezentat rezultatele la fiecare nivel de analiză. De exemplu, analiza textuală a fragmentelor de discurs din timpul crizei economice relevă că CE reprezintă populiștii ca actori sociali negativi, care amenință stabilitatea economică și politică a UE iar populismul este asociat frecvent cu instabilitatea, demagogia și lipsa de responsabilitate. În timpul crizei migranților CE descrie populiștii ca actori ce manipulează fricile și prejudecățile publicului pentru a câștiga suport

electoral. Aceștia sunt prezentați ca adversari ai valorilor europene de solidaritate și cooperare. În timpul crizei sanitare populaștii răspândesc dezinformare și scepticism cu privire la măsurile de sănătate publică. Aceștia sunt descriși ca fiind responsabili pentru amplificarea crizei prin subminarea eforturilor de combatere a pandemiei.

Dacă ne uităm la metafore și asocieri se observă că discursurile CE utilizează metafore pentru a descrie modul în care populaștii încearcă să izoleze UE de restul lumii (fie prin protecționism economic, fie prin ziduri împotriva migranților). În majoritate cazurilor, populaști sunt adversari ai UE și reprezintă chiar o amenințare existențială la adresa proiectului european.

Printre temele asociate celei a populismului se numără tema integrării europene care apare în toate cele trei crize, precum și tema democrației și a legitimității care apare în timpul crizei migranților și crizei sanitare. Totodată, textele la care vorbitori fac referire în discurs includ, tratatele Uniunii, documente CE, și discursuri contemporane și istorice, ce confirmă o strategie de legitimare din partea instituției.

Capitolul 8, de discuție, sintetizează principalele descoperiri ale cercetării și discută elementele comune și diferențele în modul în care CE a abordat populismul în contextul fiecărei crize. Un element comun în toate discursurile CE este reprezentarea populismului ca o amenințare la adresa stabilității, unității și valorilor europene. Indiferent de criza analizată, CE a utilizat strategii discursive similare pentru a delegitima populismul. Există însă și diferențe în modul în care CE a abordat populismul în funcție de natura crizei. De exemplu, în timpul crizei economice, CE s-a concentrat pe legitimitatea măsurilor de austeritate și pe nevoia de reforme structurale, în timp ce în timpul crizei migrației, accentul a fost pus pe solidaritatea europeană și pe protejarea identității europene. În timpul crizei sanitare, CE a subliniat importanța respectării măsurilor de sănătate publică și a cooperării internaționale. Capitolul discută și modul în care discursurile CE contribuie la strategiile de legitimare ale instituției. CE a folosit discursul nu doar pentru a contracara populismul, ci și pentru a justifica politicile și măsurile adoptate în timpul crizelor. Aceste discursuri sunt menite să întărească percepția publică asupra CE ca un actor responsabil și legitim în gestionarea crizelor.

Capitolul 9 oferă o reflecție asupra contribuției cercetării la literatura academică și la practica socială. Concluziile subliniază că discursul CE despre populism este structurat ca un discurs anti-populist, care joacă un rol esențial în strategiile de legitimare ale instituției. De asemenea, se subliniază importanța unei înțelegeri mai nuanțate a modului în care discursurile instituționale pot influența percepțiile publice și dinamica politică. Teza contribuie la literatura de specialitate prin abordarea interdisciplinară și prin explorarea unei teme relativ neexplorate până

acum – discursul anti-populist al CE. Totodată, lucrarea aduce date noi și perspective teoretice care pot fi utile pentru viitoare cercetări în acest domeniu.

Ca orice alt demers de cercetare nici acesta nu a fost lipsit de limite și provocări. Printre limite se numără accentul pus pe o singură instituție (CE) și pe un corpus selectat, ceea ce limitează generalizarea concluziilor. Printre provocări se numără combinare metodelor de cercetare cantitative și calitative și selectare instrumentelor potrivite de cercetare.

În ceea ce privește implicațiile practice, cercetarea sugerează că discursul poate fi un instrument pentru legitimarea politicilor și pentru contracararea provocărilor populiste, dar și necesitatea unei comunicări strategice mai eficiente din partea instituțiilor europene pentru a menține încrederea publicului în perioade de criză.

Referințe

- Antal, Attila. 2019. *The Rise of Hungarian Populism: State Autocracy and the Orbán Regime*. Bingley: Emerald Group Publishing.
- Blokker, Paul și Manuel Anselmi, ed. 2019 *Multiple Populisms: Italy as Democracy's Mirror*. Abingdon: New York: Routledge.
- De Cleen, Benjamin și Yannis Stavrakakis. 2017. „Distinctions and articulations: A discourse theoretical framework for the study of populism and nationalism.” *Javnost-The Public* 24, no. 4 : 301-319.
- De Cleen, Benjamin, Jason Glynos, și Aurelien Mondon. 2018. „Critical Research on Populism: Nine Rules of Engagement.” *Organization* 25, no. 5 : 649–61.
- Haastrup, Toni. 2022. „Institutionalism.” În *Theories of international relations* ed. Scott Burchill, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit, Andrew Linklater, Richard Devetak, Jacqui True, and Jack Donnelly, 427- 461. London: Palgrave Macmillan.
- Jacoby, Wade și Jonathan Hopkin. 2020. „From Lever to Club? Conditionality in the European Union during the Financial Crisis.” *Journal of European Public Policy* 27, no. 8 : 1157–77.
- Johnson Melissa N.P. și Ethan McLean. 2020, „Discourse Analysis”. În: *International Encyclopedia of Human Geography* (ediția a 2-a), ed. Audrey Kobayashi, vol. 3, 376–383. Amsterdam: Elsevier.
- Markou, Grigoris. 2021. „Anti-Populist Discourse in Greece and Argentina in the 21st Century.” *Journal of Political Ideologies* 26, no. 2 : 201–19.

- Schmidt, Vivien A. .2016. „Reinterpreting the Rules ‘by Stealth’ in Times of Crisis: A Discursive Institutional Analysis of the European Central Bank and the European Commission.” *West European Politics* 39, no. 5 : 1032–52
- Wright, David și Gavin Brookes. 2019. „This is England, speak English!’: A corpus-assisted critical study of language ideologies in the right-leaning British press.” *Critical Discourse Studies* 16 (1), 56–83.
- Zeitlin, Jonathan, Francesco Nicoli, și Brigid Laffan. 2020. „Introduction: The European Union beyond the Polycrisis? Integration and Politicization in an Age of Shifting Cleavages.” În *The European Union Beyond the Polycrisis?* .ed. Jonathan Zeitlin, Francesco Nicoli, 13-28. Abigdon: Oxon: Routledge.